

Katrina Åkerholm
Åbo Akademi
Heidi Höglund
Åbo Akademi

DOI: <https://doi.org/10.5617/adno.8720>

Möte med det obestämbara: ungdomars tolkningsförhandlingar med bilderboken *Hemma hos Harald Henriksson*

Sammanfattning

Den samtida bilderboken visar prov på komplexa litterära drag i såväl formspråk som tematik. Trots ett ökat intresse för komplex litteratur i litteraturundervisningen är bilderboken i de högre årskurserna relativt outforskad. I denna artikel utforskar vi bilderboken som komplex litteratur då vi undersöker hur elever i årskurs åtta förhandlar med obestämbareheter i bilderboken *Hemma hos Harald Henriksson* (Brandelius & Dackenberg, 2018). Med utgångspunkt i angreppssättet *tänka med teori* (eng. thinking with theory) (Jackson & Mazzei, 2012) kopplar vi in begreppen obestämbarehet (Johansen, 2018, 2019) och förhandling (Derrida, 2002) i det empiriska materialet. Det empiriska materialet består av videospelningar av en grupp elever i årskurs åtta och deras arbete med bilderboken. Materialet analyseras med fokus på hur ungdomarna förhandlar med de för dem obestämbara dragen i bilderboken. Resultaten visar hur ungdomarna möter obestämbare drag i bilderboken, främst sådana gällande politiska och sociala frågor, och hur dessa obestämbare drag möjliggör förhandling kring olika tolkningar. I förhandlingarna rör sig eleverna mellan olika positioner, utan att nödvändigtvis stanna i en position. Studien visar hur obestämbareheter i den litterära texten är en central del av en litteraturundervisning som betonar förhandling och obestämbarehet. Studien bidrar till den tidigare forskning som argumenterar för vikten av att inkludera komplexa texter i litteraturundervisningen genom att synliggöra bilderbokens potential i mötet med ungdomar och visa värdet i att upprätthålla sig i obestämbareheter. I möten med komplexa litterära texter ges utrymme till tolkningsförhandlingar, utrymme att pröva sig fram, att skifta positioner – att möta det obestämbare.

Nyckelord: bilderböcker, obestämbarehet, tolkningsförhandlingar, litteraturdidaktik, litteraturundervisning

Encountering undecidabilities: lower secondary school students' interpretive work with the picturebook *Hemma hos Harald Henriksson*

Abstract

Previous research is calling attention to picturebooks as a challenging art form that contains complex themes and sophisticated literary qualities. However, previous studies on picturebooks in educational settings have mainly involved young children. Inspired by extant research on the complexity of picturebooks and the growing interest in using complex literary texts in the literature classroom, this study explores interpretive work among a group of lower secondary school students (aged 13–14) in their encounters with the picturebook *Hemma hos Harald Henriksson* [Visiting Harald Henriksson] (Brandelius & Dackenberg, 2018). In the analysis, we draw on a *thinking with theory* approach (Jackson & Mazzei, 2012) as we use the concepts of undecidability (Johansen, 2018, 2019) and negotiation (Derrida, 2002) to explore how the students negotiate with what they find to be undecidable features of the picturebook. The material used consists of video recordings of a group of eighth-grade students and their work with the picturebook. The findings show how the students encounter undecidable features, mainly concerning social and political issues, and how these undecidabilities invite the students to negotiate between different interpretive possibilities. The study shows how undecidabilities in a literary text are a central part of a literary education that emphasizes the negotiation of meaning. Consequently, the study contributes to research focusing on exploring complex literary texts in the literature classroom by calling attention to the potentials of picturebooks in secondary literary education, and emphasizes the value of upholding undecidabilities in the literature classroom. Indeed, the use of complex literary texts provides the opportunity to negotiate interpretations, to explore and change positions – in turn, the opportunity to encounter undecidabilities.

Keywords: picturebooks, undecidability, interpretive negotiations, literary education, teaching literature

Inledning

Bakgrund och problemställning

Frågeställningar om litteraturval och litteraturens funktion i skolan är centrala litteraturdidaktiska frågor som har behandlats flitigt de senaste åren, såväl i den offentliga som i den vetenskapliga debatten. Inom den litteraturdidaktiska forskningen i Norden har det under de senaste åren riktats ett ökat intresse mot litteraturarbete med komplexa och utmanande texter i litteraturundervisningen: texter som erbjuder motstånd och friktion och inte ger entydiga svar. Intresset har främst riktats mot att utforska hur elever tar sig an öppenhet och tolkningsmångfald i mångtydiga och obestämbara litterära texter (se t.ex. Johansen, 2015, 2018; Sønneland, 2019b). Sønneland (2019b) lyfter i sin doktorsavhandling fram problemorienterad litteraturundervisning och Sønneland

och Skaftun talar om ett dylikt angreppssätt som att ”betrakte teksten som faglig problem” (2017, s. 3). Både Johansens (2015, 2018) och Sønnelands (2019a, 2019b) empiriska studier visar hur texters komplexitet kan väcka nyfikenhet hos eleverna och att de motiveras av det motstånd som texterna erbjuder och erkänner problemet som relevant. Detta väcker i sin tur en nyfikenhet inför texterna och skapar ett engagemang i litteraturarbetet hos eleverna. Det har även riktats forskningsintresse mot lärares litteraturdidaktiska överväganden i relation till komplexa texter (Höglund m.fl., 2020) och flera forskare inom Norden diskuterar möjligheterna hos en litteraturundervisning som utmanar eleverna (se t.ex. Myren-Svelstad, 2020; Johansson, 2015). Myren-Svelstad (2020) lyfter fram detta experimenterande med utmanande, och i viss mån otraditionella texter, som en ny tendens inom det litteraturdidaktiska forskningsfältet.

Bilderboken kunde ses som ett exempel på en sådan otraditionell text i litteraturundervisningen i årskurs 7–9 och i gymnasiet. Den betraktas idag som ett medium som inte enbart riktar sig till de yngsta läsarna utan till läsare i alla åldrar, inklusive ungdomar och vuxna. Den samtida bilderboken beskrivs som allålderslitteratur (Ommundsen, 2010) eller crossoverlitteratur (Beckett, 2018) som överskrider generationsgränser och utmanar såväl barn som vuxna i läsningen. Bilderboken präglas numera ofta av komplexa och experimentella drag både i sitt formspråk och i sin tematik, vilket bilderboksforskare de senaste årtiondena har granskat och visat på med olika begrepp (se t.ex. Nodelman, 1988; Nikolajeva, 2000; Gibson, 2010; Henkel & Johansen, 2012). Bilderböcker kan till exempel innehålla postmoderna drag, så som icke-linjära berättelser, metafiction och multipla slut, liksom allusioner till kända konstverk eller populärkultur (Kümmerling-Meibauer, 2015). Henkel och Johansen (2012) menar att bilderböckerna rör sig på ett kontinuum mellan *afgørlighed* och *uafgørlighed*.¹ De obestämbara bilderböckerna karaktäriseras bland annat av disharmoni mellan text och bild, lek med form och berättande, friktion och motstånd. Obestämbarheten lämnar läsaren med frågor om bilderbokens betydelse och budskap och gör att bilderboken är mångtydig, öppen för tolkning och inte entydig ens för en vuxen läsare.

Trots att bilderboken till stor del präglas av komplext formspråk och komplex tematik kan bilderboken sägas vara något av en otraditionell text inom litteraturundervisningen i årskurserna 7–9. Mot ovanstående bakgrund är syftet med den här artikeln att empiriskt och teoretiskt utforska bilderboken som en komplex text i litteraturundervisningen. Det görs genom att undersöka en grupp åttondeklassares tolkningsarbete med en komplex bilderbok. Den övergripande analytiska frågan är: Hur förhandlar ungdomarna med obestämbarheter i bilderboken? Med utgångspunkt i angreppssättet *thinking with theory* (Jackson & Mazzei, 2012) kopplar vi in begreppen *obestämbarhet* (Johansen, 2018, 2019)

¹ Vi använder hädanefter begreppet *obestämbarhet* på svenska i stället för *uafgørlighed* (se även Höglund m.fl., 2020, Höglund & Åkerholm, under utgivning). För *afgørlighed* använder vi på svenska *bestämbarhet*.

och *förhandling* (Derrida, 2002). Det empiriska material som ligger till grund för analysen är videoinspelningar av en grupp elever i årskurs åtta och deras arbete med bilderboken *Hemma hos Harald Henriksson* av Uje Brandelius och Clara Dackenberg (2018). Med artikeln önskar vi bidra till pågående litteraturdidaktiska diskussioner om komplexa texter i litteraturundervisningen och om bilderboken som en sådan komplex text.

Tidigare forskning om bilderböcker med äldre läsare

Intresset för bilderböcker har ökat, inte bara inom litteraturvetenskaplig forskning, utan även inom pedagogisk forskning, vilket den nytgivna antologin *Exploring Challenging Picturebooks in Education* (Ommundsen m.fl., 2021) visar. I antologin undersöks bilderboken i många olika pedagogiska sammanhang, och i olika åldrar – från förskola till universitet. Här utforskas bilderboken empiriskt med äldre elever till exempel i förhållande till interkulturellt lärande (Heggernes, 2021) och kreativt skrivande (Sundmark & Ohlsson Jers, 2021).

Bland de tidigare empiriska studier som har gjorts på bilderböcker med äldre elever ligger fokus på läsande i förhållande till bilderbokens multimodala karaktär. Till exempel gör Hibbing & Rankin-Erickson (2003) empiriska studier i årskurs sju och åtta, där de fokuserar på bilderböcker som ett av många sätt att visuellt stöda läsningen och öka läsförståelsen hos lässvaga elever. Pantaleo (2012, 2014) tar i sina studier in bilderboken i klassrummet i årskurs sju, och fokuserar på meningsskapande av bilderbokens multimodala element och på elevers muntliga och skriftliga respons på bilderböcker. Sommervold (2020) i sin tur tar in bilderboken i årskurs nio och riktar intresset mot elevernas läsarter i litteraturdidaktiska samtalssituationer.

Det finns ett flertal studier som lyfter fram bilderbokens potential med äldre läsare (t.ex. Jönsson, 2019; Martinez m.fl., 2009; Massey, 2015) men de här publikationerna består av teoretiska resonemang eller praktiska erfarenheter, inte empiriska studier. Med den här artikeln har vi ambitionen att göra både och – att såväl empiriskt som teoretiskt utforska bilderboken som en komplex text i litteraturundervisningen.

TEORETISK FÖRANKRING

Med avsikt att utforska elevernas tolkningsförhandlingar med obestämbaerheter i bilderboken använder vi oss av två teoretiskt förankrade begrepp: obestämbaerhet (Johansen 2015, 2018, 2019; Henkel & Johansen, 2012) och förhandling (Derrida, 2002). Begreppet obestämbaerhet hämtar vi från Martin Blok Johansens (2018, 2019) begrepp *uafgørlighed* vilket han förankrar i Jaques Derridas begrepp *undecidability*. *Undecidability* enligt Derrida är kopplat till förhandlingar och beslut som är svåra eller omöjliga att fatta (Lucy, 2004). Obestämbaer skönlitterära texter, enligt Johansen (2018), är sådana som inte kan placeras eller

bestämmas entydigt, de erbjuder olika tolkningsmöjligheter och rör sig undan enkla definitioner. Johansen beskriver det som en förståelse av att betydelsen är ”flydende eller måske bedre endnu glidende og kontingent: den skifter og kan altid være på en anden måde” (2018, s. 241). Obestämbara texter kan således erbjuda ett motstånd i tolkningsarbetet, ett resonemang som Johansen (2018) förankrar i Gert Biestas tankar om att det pedagogiska arbetet först på allvar inleds med upplevelsen av motstånd. Biesta (2019) ser inte motstånd som något som ska förhindras eller elimineras, utbildningen handlar i stället om att skapa rum där de unga kan möta motstånd och genom att hantera motståndet vara i och med världen.

Mot bakgrund av de här teoretiska perspektiven, och det som Biesta kallar för konsten som konfrontationsprocess, föreslår Johansen (2018, 2019) en *uafgørlighedspædagogik* i arbetet med estetiska verk där det ges rum för mångtydiga tolkningar som inte behöver ses som slutgiltiga. Det innebär att konstverkens obestämba konsekvent upprätthålls och en av de viktigaste principerna är att undersöka konstverken från en rad olika infallsvinklar, ”en lang række forskellige optikker” (Johansen, 2018, s. 255). Men Johansen understryker att obestämba inte ska förstås som obeslutsamhet, relativism eller avsaknad av mod. Tvärtom handlar det om att ge elever redskap att reflektera kring komplexa fenomen och situationer som inte nödvändigtvis har enkla, slutgiltiga lösningar: ”vi kan ikke, og vi skal ikke, bringe uafgørligheden till ophør” (Johansen, 2018, s. 257). Det centrala är upprätthållandet av det obestämba – att inte kräva svar, utan att hantera motståndet och ge plats för det öppna och oavslutade.

Likt utgångspunkterna i en *uafgørlighedspædagogik* (Johansen, 2018, 2019) ligger fokus inom ett performativt perspektiv på litteraturtolkning inte på en slutgiltig och entydig förståelse av texten, i stället riktas intresset mot hur tolkningar förhandlas och omförhandlas (Höglund, 2017, 2018; Höglund & Rørbech, 2021). Att förhandla om tolkningar innefattar, till exempel, att kombinera, kontrastera och understryka *olika* och marginaliserade tolkningar (Höglund & Rørbech, 2021). I den här studien är vi intresserade av att utforska elevernas förhandlingar med obestämba i bilderboken inte som något slutgiltigt och på förhand bestämt utan snarare något dynamiskt och omskapande som eleverna förhandlar fram. Att röra sig i obestämba möjliggör således en större utforskande öppenhet i litteraturtolkningen, i *performativa utrymmen* (Höglund, 2017, 2018, se även Höglund & Rørbech, 2021). När eleverna stöter på motstånd i sin arbetsprocess med tolkningsarbetet skapas sådana utrymmen: ”Möjligheterna *och* motståndet är vad som erbjuder och ger utrymme till att förhandla om olika förståelser, skiftande tolkningar och olika perspektiv” (Höglund, 2018, s. 79).

Denna förhandling om olika förståelser, rörelsen mellan olika perspektiv, kan beskrivas med Derridas (2002) begrepp *la navette*, skytteln. Det är rörelsen fram och tillbaka, av och an, som är central i Derridas metafor. Derrida poängterar att

förhandlingen karaktäriseras av svårigheten i att stanna i en given position: "Unleisure is the impossibility of stopping, of settling in a position" (Derrida, 2002, s. 12). Derrida beskriver förhandlingen som en rörelse mellan positioner, olika val, som är ständigt närvarande: "One must always go from one to the other, and for me negotiation is the impossibility of establishing oneself anywhere" (Derrida, 2002, s. 12). Det är en dylik förståelse av förhandling, rörelsen mellan olika positioner som tillstår utrymme för mångtydighet och tolkningsmångfald, som vi är intresserade av att utforska i elevers tolkningsförhandlingar med obestämbarheter i bilderboken.

Att tänka med teori

Studien tar sin utgångspunkt i angreppssättet *thinking with theory* (Jackson & Mazzei, 2012). Angreppssättet *thinking with theory* grundas onto-epistemologiskt i postkvalitativ forskning. Jackson och Mazzei (2012) förklarar att angreppssättet handlar om att aktivt sätta teoretiska och filosofiska begrepp i spel i det empiriska materialet. Inspirerade av Deleuze and Guattari beskriver Jackson och Mazzei den här processen som *plugging in* (fritt översatt "koppla in"): "[p]lugging in to produce something new is a constant, continuous process of making and unmaking" (Jackson & Mazzei, 2012, s. 1). Liknande angreppssätt har på nordiskt håll presenterats av bland annat Esmark m.fl. (2005) som använder poststrukturalistiska analysstrategier och talar om iakttagelsebärande begrepp som riktning för den analytiska blicken. I den här studien kopplar vi in begreppen obestämbarhet och förhandling i mötet med det empiriska materialet.

Jackson och Mazzei (2012) markerar att det handlar om att frånga procedurer av tolkning av empiriskt material som fokuserar på systematisk kodning eller indelning i teman. Jackson (2017) vidareutvecklar det här resonemanget och presenterar också angreppssättet *thinking without method*. Det här angreppssättet baserar sig på Deleuzes kritik av "the dogmatic image of thought" (Jackson, 2017, s. 666) och erbjuder möjligheter till nya tankesätt inom kvalitativ forskning. Jackson menar att metodtänket är för dogmatiskt och styrande, och att tankarna är förutbestämda då metoden är det. I stället föreslår hon nya angreppssätt: "forgetting method, starting in the middle, and being receptive to chance encounters—all of which involve spontaneity" (Jackson, 2017, s. 673).

I den här studien har vi, inspirerade av Jackson och Mazzei (2012), antagit ett öppet förhållningssätt till forskningsproblemet, gått in i forskningsprocessen drivna av nyfikenhet och börjat i mitten, i empirin. Drivna av frågan "vad händer om?" blev studien ett experiment för vilket vi inte hade en färdig karta (se Taylor 2018, s. 373–374): vi ville öppet utforska vad som händer i mötet mellan ungdomarna och bilderboken. Inom postkvalitativa ingångar till forskning är det vanligt att man utmanar invanda sätt att tänka, bland annat dikotomierna subjekt/objekt, teori/praktik, forskare/det beforskade (St. Pierre m.fl., 2016). Detta utmanar forskarens position inom kvalitativ forskning: forskaren ses inte som en observatör utan som en aktiv medskapare av vilken typ av kunskap som

produceras. I studien har vi inte antagit rollen som observatörer, utan som aktiva medskapare till den kunskap som produceras.

Kontext och analytiska tillvägagångssätt

Materialet till studien producerades i årskurs åtta (eleverna är 13–14 år) i en finlandssvensk skola hösten 2019. Skolan är svenskspråkig och eleverna i gruppen har antingen svenska som modersmål eller är två- eller flerspråkiga med svenska som ett av sina språk.

Projektet och de undervisningsupplägg som planerades var en del av den ordinarie undervisningen, och genomfördes som ett samarbete mellan forskare och två av skolans lärare i svenska och litteratur. Vid tiden för materialproduktionen var Åkerholm lärare i klassen, och kände därför eleverna väl, medan Höglund var obekant för eleverna. Båda forskarna tog en aktiv roll, rörde sig i klassrummet och samtalande med eleverna.

Totalt bestod undervisningsupplägget av sex lektioner. Eleverna fick i uppgift att först läsa bilderboken *Hemma hos Harald Henriksson* parvis, sedan i samma par välja ut och presentera ett uppslag som visade ett problem eller en konflikt i bilderboken. De problem som eleverna valde diskuterades i helklass, varpå eleverna arbetade gruppvis med att planera och producera filmaffischer med utgångspunkt i bilderboken och i den diskussion som förts i helklass. I planeringen av undervisningsupplägget valde vi ett öppet förhållningssätt, där eleverna själva fick välja uppslag att arbeta med och problemställning att fokusera på. Undervisningsupplägget förankrades i målen och innehållet för svenska och litteratur i läroplanen (se Utbildningsstyrelsen, 2014), bland annat att kommunicera i grupp och att producera olika typer av texter, också multimodala. I läroplanen lyfts också mål som att analysera och tolka många olika slag av skönlitterära texter samt väcka elevernas intresse för nya slag av fiktiva texter och litteratur, vilket den komplexa bilderboken kan sägas vara. Inför materialproduktionen informerades eleverna och deras vårdnadshavare om syftet med projektet (att utforska litteraturarbete med bilderböcker i årskurs 7–9) och om etiska riktlinjer gällande pseudonymisering och datalagring. Forskningstillstånd samlades även in av både föräldrar och elever.

Det material som ligger till underlag för den här studien består av videoinspelningar av elevernas tolkningsarbete i helklass och av inspelningar av en fokusgrupps tolkningsarbete. Lektionerna filmades i helklass, och när eleverna arbetade i mindre grupper filmades en fokusgrupp med fyra elever. På grund av ljudkvaliteten filmades fokusgruppens arbete i ett separat rum, och eleverna lämnades då stundvis ensamma med kameran. Fokusgruppen var sammansatt så att eleverna i mån av möjlighet skulle vara heterogena vad gäller språklig bakgrund och skolframgångar. Även om det i klassen fanns några olikheter i skolframgångar, språklig och social bakgrund, kan gruppen sägas vara relativt homogen.

Analytiskt riktades intresset mot tillfällena då eleverna uppehöll sig vid obestämbarheter i bilderboken. Det analytiska tillvägagångssättet grundade sig i det som Jackson och Mazzei kallar *the threshold*, tröskeln: ”We offer the figuration of the threshold as a way to situate our plugging in, or how we put the data and theory to work in the threshold to create new analytical questions” (2012, s. 6). Vi rörde oss således återkommande mellan teorin och empirin i analysarbetet, över tröskeln. I analysen gick vi in i materialet med begreppen *obestämbarhet* och *förhandling* och den analytiska frågan utformades, formulerades och omformulerades under arbetets gång när teorin kopplades in i materialet. Processen med såväl materialproduktionen som med analysen var således öppet utforskande.

Bilderboken Hemma hos Harald Henriksson

Bilderboken *Hemma hos Harald Henriksson* av Uje Brandelius och Clara Dackenberg väckte mycket uppmärksamhet för sin skildring av klasskillnader när den kom ut år 2018, och nominerades till Augustpriset samma år med denna motivering:

”[...] Bild-berättandet är ekonomiskt och underskruvat, långt från den politiska barnbokens plakatkonst, och tvärtom tillåts barnets blick styra läsningen. Sällan har barnfattigdom skildrats så subtilt och med så utsökt öga för drabbande detaljer” (Augustpriset, u.å.).

I bilderboken skildras barnen som jämställda, medan klassklyftan skiljer de vuxna åt. Denna skildring sker mångt och mycket i det visuella berättandet, på det subtila sätt som Augustprisjuryn beskriver. Bilderboken innehåller blinkningar till 1970-talets politiska barnlitteratur, men är tydligt placerad i 2010-talets Sverige. Svenska barnboksinstitutet placerar i sin översikt över 2018 års utgivning av barn- och ungdomslitteratur *Hemma hos Harald Henriksson* bland böcker som behandlar politik, samhällsengagemang och orättvisor, men till skillnad från andra böcker i samma kategori poängteras hur den inte erbjuder någon lösning på problematiken. (Svenska barnboksinstitutet, 2019, s. 8). *Hemma hos Harald Henrikssons* subtila skildring av klass, dess relation mellan text och bild, och dess icke-normativa och icke-moraliserande återgivning av händelseförloppet var alla bidragande orsaker till att vi valde just denna bilderbok för vår studie och för litteraturarbetet i årskurs åtta.

Bilderboken berättas i text ur en flickas perspektiv. Handlingen kretsar kring flickan och hennes mamma, som åker hem till Harald Henriksson för att leka. På väg dit stannar flickan och beundrar en Transformersleksaker som hon vill ha. Väl hemma hos familjen Henriksson, hittar hon en likadan leksak, bortglömd i en säck. Hon tar leksaken, och erkänner skamset på vägen hem. I berättelsen skildras hur de båda familjerna bor i olika stadsdelar eller kommuner bland annat genom den långa väg flickan och mamman tar för att komma till Harald Henrikssons hus. I bildberättandet syns kontrasten mellan de olika stadsdelarna också på för- och

eftersättsbladet, där försättsbladet pryds av höghus, graffiti och vägarbetskoner, medan eftersättsbladet visar funkisvillor, en parkbänk och en ny Volvo.

Medan flickan i text fokuserar på leken och på Haralds hund, skildrar bilderna hur mamman plockar fram dammsugaren och börjar städa hemma hos familjen Henriksson. Att orsaken till besöket hos familjen Henriksson är att mamman är där för att städa, nämns aldrig i texten. Ikonotexten, det vill säga samspelet mellan text och bild, är mestadels expanderande (Nikolajeva, 2000), då bilderna skildrar de socioekonomiska skillnaderna på ett sätt som texten inte gör. Ställvis är den också kontrapunktisk (Nikolajeva, 2000), då bild och text ifrågasätter varandra och skapar disharmoni. Kontrapunkten ligger här i perspektiven, då det verbala perspektivet är flickans i form av en jag-berättare, medan den visuella perceptionsvinkeln är allvetande (se figur 1).

Figur 1 Uppslag 3 ur "Hemma hos Harald Henriksson" (Brandelius & Dackenberg, 2018).

Bilderboken har ett tydligt samtidigt tilltal, med intraikoniska referenser som vänder sig främst till vuxna läsare. Det rör sig till exempel om inredningsdetaljer eller möbler: en vuxen läsare kan känna igen saker ur Ikeas sortiment hemma hos flickan och mamman, medan Henrikssons inreder sitt hem med designmöbler. I hallen hos Henrikssons hänger också en tavla från Malmö konstmuseum, prydd med Robin Morgans klarröda kvinnokampssymbol och texten "Proggens affischer 1967-79" (figur 1), och ovanför soffan skymtar en tavla med punkbanden Sex Pistols och the Clashes namn. Både proggen och punken är tydligt vänsterorienterade, och med tavlorna kan familjen Henriksson utåt sett tänkas visa en bild av att även de står för solidaritet och jämlikhet.

I förhållande till det kontinuum mellan bestämbarhet och obestämbarhet som Henkel och Johansen (2012) presenterar placerar sig *Hemma hos Harald Henriksson* någonstans i mitten. Den har en avgränsad narrativ form med linearitet i narrativet, men samtidigt leker den med formen genom luckor och disharmoni mellan text och bild. Trots att det samhällskritiska budskapet kan framstå som klart och tydligt, finns det en öppenhet i bilderboken vad gäller de

moraliska frågorna. Där tar den inte entydigt ställning, utan lämnar läsaren med frågor om bilderbokens budskap. Därmed är berättandet både centripetalt och centrifugalt (Henkel & Johansen, 2012) och bilderboken *Hemma hos Harald Henriksson* visar prov på såväl bestämbara som obestämbara drag.

Graden av obestämbarhet i bilderboken *Hemma hos Harald Henriksson* kan också bero på hur den läses. Olika läsningar ger olika tolkningsmöjligheter beroende på om läsningen inbegriper hela ikonotexten eller inte. För någon läsare kan även de intraikoniska referenserna vara tydliga och klara, medan de för en annan läsare öppnar upp för tolkning, frågor och lämnar läsaren med en känsla av obestämbarhet.

ANALYS

Det är en tidig tisdagsmorgon i november när klassen presenteras för bilderboken *Hemma hos Harald Henriksson*. Eleverna verkar inledningsvis något trötta och oengagerade, men den långsamma starten byts snart ut till ett livligt och engagerat samtal, när eleverna parvis tar sig an bilderboken. De läser högt, bläddrar fram och tillbaka, diskuterar sinsemellan, stannar upp och pekar på uppslagen.

Inledningsvis fokuserar eleverna i huvudsak på texten och lägger då märke till flickans perspektiv. Det är först när de närmare studerar bilderna och ikonotexten som de lägger märke till de ekonomiska skillnaderna och klassproblematiken. De upptäcker och förstår kontrapunkten i ikonotexten, vilken en av eleverna, Hanna, beskriver så här: ”Texten berättar som lite finare berättelse, bilderna mera verkligheten.” Eleverna ser även tydliga tecken på familjernas olika socioekonomiska ställning, till exempel hur det i texten nämns att familjen har miljoner rum, och hur det i bild visas att familjen har marmorbord, badkar och en kalender som är fylld med hobbyer. De lyfter också fram kontrasten i stadsdelarna som skildras på för- och eftersättsbladet.

Efter några läsningar klarnar alltså förhållandet mellan text och bild för eleverna, men det finns också element i bilderboken som eleverna ständigt återkommer till – förhandlar – och som förblir obestämbara för dem. I följande avsnitt går vi närmare in på dessa obestämbara element, och hur eleverna förhandlar med dem. De obestämbara elementen är främst inristningen *SD=rasister* på tunnelbanan, och frågor kring familjens ideologi i förhållande till Haralds mammas ageranden och till tavlan ”Proggens affischer 1967–79” som hänger i hallen.

Rasistiskt eller ett antirasistiskt budskap?

Redan under den första lektionen lyfter en av eleverna upp inristningen *SD=rasister* som syns i bakgrunden när mamman och flickan sitter på tunnelbanan. Det är en liten detalj i bild, men samtidigt är den i blickfånget, mitt på sidan och precis intill flickan (figur 2).

Figur 2 Uppslag 10 ur "Hemma hos Harald Henriksson" (Brandelius & Dackenberg, 2018).

Detaljen lyfts mitt i en diskussion om markörer på familjernas socioekonomiska ställning, och eleverna konstaterar kort att SD står för partiet Sverigedemokraterna, innan de går tillbaka till diskussionen om ekonomi. Detta första påpekande har ändå väckt ett visst intresse hos eleverna, för under lektionernas gång återkommer de flera gånger till denna detalj och till inristningens betydelse och budskap.

Eleverna lyfter inledningsvis fram inristningen som ett tecken på att rasismen är synlig i samhället där mamman och flickan bor, och att inristningen på tunnelbanan är ett ställningstagande mot detta (utdrag 1).

Utdrag 1

Johannes: Här så ser man [pekar på *SD =rasister*] att det är mycket rasister på deras hemort, och det är ganska oroligt. Och så ser man att det är ganska lite människor där, ganska mycket utlänningar, ganska mycket rasister.

Katrina: Så problemet är?

Carl: [ohörbart] I samhället, alla är kanske inte så snälla.

De två eleverna lyfter här fram inristningen som ett tecken på oroligheter och främlingsfientlighet i samhället, som ett ställningstagande mot rasism. Det här leder de övriga eleverna in på en diskussion om Sverigedemokraterna och partiets politiska linje. De diskuterar huruvida Sverigedemokraterna kan jämföras med det Sannfinländska partiet inom finländsk politik, och vilka likheter och skillnader som finns mellan partierna. De konstaterar att båda partierna styrs av nationalistiska värderingar, och att de står för en restriktiv invandringspolitik.

Denna diskussion tar eleverna sedan fasta på i sin vidare tolkning av bilderboken, men nu ställs denna högerkonservativa ideologi i kontrast till socialismen, vilket de inledningsvis tolkar familjen Henrikssons politiska ideologi som (utdrag 2).

Utdrag 2

Max: Och då ser vi här i tunnelbanan att det var som "SD = rasister" och det är Sverigedemokraterna. Så det är som ett krig mellan de här socialisterna och de här sverigedemokraterna som var... Vad var de? De var...

Katrina: Ja vad sa ni? Ni sa nationalister.

Max: Ja, nationalister.

Rasmus: Jag har en fråga: att om det är de här – var det socialister eller vad de var den här familjen, och det var sverigedemokraterna där – så om det var de som har skrivit det här då?

Max: Ja vi har ingen riktig kommentar på det.

Här ser en elevgrupp en motsättning mellan politiska ideologier, och benämner det ett krig. En annan elev, Rasmus, försöker greppa resonemanget: är det alltså socialister som står för inristningen på tunnelbanan, kanske till och med familjen? Max kan inte svara på vem som står för inristningen, trots att det är hans grupp som valt att lyfta fram inristningen och motsättningen mellan olika ideologier. Här pågår en förhandling där positionerna ännu inte helt etablerats. Eleverna kämpar med att placera in den för dem obestämbara inristningen i en kontext, såväl samhälleligt som i relation till andra element i bilderboken.

Frågan om vem som står bakom inristningen lyfts återigen i fokusgruppens diskussion. Eleverna planerar sin transformation av bilderboken till en filmaffisch, och detaljen från uppslaget på tunnelbanan får synas även här, vilket tyder på att dess obestämba engagerar eleverna (utdrag 3).

Utdrag 3

Max: Och här kan vi ha så här "SD är rasister" så där som det stod där.

Oliver: Inram–

Lucas: Ja! Inristat i deras– Inristat i deras vägg...

Oliver: Nej typ sprejat! Några såna där små rasister kommer och sprejar på deras vägg så där...

Max och Oliver: SD rasister

Lucas: Små rasister [skratt]

Oliver: Nämen så– Såna där ungdomar!

I diskussionen syns hur partipolitiken har hamnat i bakgrunden, medan det konkreta i inristningen, rasismen, tar större plats. Här personifieras rasisterna av ungdomar, som sprejar budskapet på familjen Henrikssons vägg. Att rasister själva skulle spreja budskapet *SD=rasister* på en husvägg, tyder på att eleverna nu tolkar budskapet som något annat än ett ställningstagande mot rasism, vilket var den första positionen som etablerades i förhandlingen med inristningens budskap.

Ifall inristningen förmedlar ett rasistiskt eller ett antirasistiskt budskap är de två positionerna som etableras i elevernas förhandlingar och som de rör sig fram och tillbaka mellan. Inristningens betydelse och budskap kopplas till olika

element både inom ramarna för bilderboken och utanför den, men betydelsen förblir obestämbar för eleverna.

Inkluderande eller exkluderande?

Inristningen *SD=rasister* kopplas vid ett flertal tillfällen till familjen Henrikssons politiska ideologi, eller hur familjen positionerar sig politiskt – ett obestämbar element i bilderboken som tas upp och förhandlas om och om igen. Den här förhandlingen kopplas bland annat till hur mamman i familjen Henriksson turvis handlar på ett sätt som eleverna uppfattar som inkluderande, turvis på ett sätt som de uppfattar som exkluderande. Det syns tydligt i en diskussion, där eleverna lyfter fram hur de uppfattar mamman i familjen Henriksson utgående från hennes ageranden (utdrag 4). På sidan som Ivar hänvisar till (figur 3) i diskussionen (utdrag 4) syns hur mamman i familjen Henriksson drar Harald intill sig, som om hon vill beskydda honom eller hålla honom tillbaka. På frågan om Harald kan komma hem till flickan och leka svarar Haralds mamma undvikande.

Figur 3 Höger sida av uppslag 9 ur "Hemma hos Harald Henriksson" (Brandelius & Dackenberg, 2018).

Utdrag 4

Ivar: Vi tänker som typ, men man ser det speciellt kanske bra på den här bilden, att vi har som tänkt kanske att den här mamman lite ser ner på den här typ flickans familj. Och då som kanske typ just för att de kanske är – eller det vet man ju inte – men kanske för att de är utlänningar eller vad som helst. Och sen så, hon vill typ inte att den här Harald ska riktigt umgås med den här flickan.

Katrina: Mm, har ni tänkt på samma sätt ni andra?

Elever: Mmm

Ludvig: Nej jag har inte tänkt på det. Därför att mamman säger ju också att vill ni ha köttfärs eller typ mat.

Katrina: Mmm

Marit: Men–

Ludvig: Jag tror att hon försöker vara snäll

Katrina: Försöker vara snäll... Marit

Marit: Men de satt typ vid ett annat bord, och hon sa inte heller att vill ni komma hit och äta typ?

Ludvig håller inte med Ivar om att Haralds mamma handlar exkluderande, utan ser i stället tillfällen då mamman uppvisar en mer inkluderande sida. Detta protesterar Marit sedan mot, och menar att mamman kunde anstränga sig mer för att vara inkluderande. I denna förhandling är positionerna tydligare bestämda redan från början, och den rör sig kring ifall Henrikssons är inkluderande eller exkluderande i sin behandling av flickan och hennes mamma. Eleverna återkommer till diskussionen flera gånger, och även en dubbelmoral hos mamman föreslås av Ivar. Detta förslag vinner dock inget större understöd, utan förkastas, då vissa elever är inne på ett konkret politiskt ställningstagande – ett förslag som vinner större understöd hos klassen (utdrag 5).

Utdrag 5

Nea: Vi har valt det här uppslaget för den här tavlan finns där, och den där proggen är väl en socialistisk rörelse.

Katrina: Ja, en musikrörelse.

Nea: Så vi tror kanske att den där familjen är ganska socialistisk och att de vill hjälpa såna som har det så där sämre ställt, så därför får de kanske fara och städa dit.

Nea och Max ser här tavlan ”Proggens affischer 1967–79” (figur 1) som ett uttryck för familjens politiska ideologi och för värderingar om jämlikhet i samhället. En del elever tar ändå fasta på den tydliga politiska tudelning som diskuterats i samband med inristningen *SD=rasister* på tunnelbanan (figur 2), och vill inte godkänna Neas och Max’ tolkning. Också Max, som alltså presenterar tolkningen tillsammans med Nea, positionerar sig på ett annat sätt i förhandlingen som följer (utdrag 6).

Utdrag 6

Katrina: Men ganska intressant, mamman bryr sig om, vad visar det då tycker ni?

Sebastian: Hon kanske är en sån där sverigedemokrat, men hon vill vara snäll med dem för att få röster.

Max: Inte hittade någon annan.

Rasmus: Hon kanske inte hittade någon svensk städare, så hon måste ta en utländsk, men vi vet ju inte.

Katrina: Ni sa också det där om att hon ville vara snäll. Hur tänkte ni då?

Max: Kanske barndomsvänner.

Med utgångspunkten att mammans agerande är exkluderande försöker eleverna hitta stöd för sin tolkning också utanför ramarna för bilderboken, men det är inget som utvecklas vidare.

Eleverna rör sig ständigt under de sex lektionerna mellan positionerna att mammans agerande är inkluderande och exkluderande. De kopplar detta agerande till en politisk ståndpunkt, och till den tydliga politiska tudelning mellan höger- och vänsterpartier som de ser tecken på. Var familjen Henriksson står i denna tudelning är för eleverna både obestämbar och förhandlingsbar.

DISKUSSION

Analysen visar hur bilderboken *Hemma hos Harald Henriksson* – för eleverna – har drag av obestämbarhet. Dessa obestämbara drag handlar främst om bilderbokens politiska referenser, som eleverna har svårigheter med att greppa, förstå och placera in i kontext. Samtidigt är det också dessa drag som engagerar dem i arbetet med bilderboken och som de återkommer till gång på gång under lektionerna. Bilderboken är för eleverna mångtydig, öppen för tolkning och inte alls entydig.

Analysen visar hur eleverna rör sig mellan olika positioner i sina tolkningsförhandlingar, i likhet med det som Derrida (2002) benämner *la navette*, skytteln. Det som fungerar som startmotor för denna skytteltrafik är de obestämbara dragen i bilderboken. I sin *uafgørlighedspædagogik* lyfter Johansen (2018, 2019) vikten av att undersöka konstverk ur en mängd olika infallsvinklar. Elevernas rörelse mellan de olika positionerna kan liknas vid olika infallsvinklar, och rörelsen visar på hur bilderbokens betydelse för eleverna blir flytande och obestämbar, ”den skifter og kan altid være på en anden måde” (Johansen 2018, s. 241). Det är de obestämbara dragen som gör att eleverna stannar upp och samtalar om bilderboken – de obestämbara dragen möjliggör förhandling. De ger eleverna något att ta ställning till och uppehålla sig vid och skapar performativa utrymmen: utrymmen som ger möjlighet att utforska den litterära texten och (om)förhandla tolkningen (Höglund, 2017, 2018, se även Höglund & Rørbech, 2021). Den här studien bidrar således till att vidareutveckla tanken om performativa utrymmen med avseende på hur de litterära texternas obestämbarheter är en viktig komponent i skapandet av performativa utrymmen.

Att uppehålla sig i motståndet, det vill säga att tolerera obestämbarheterna som sådana, lyfter Johansen (2018, 2019) även fram i sin *uafgørlighedspædagogik*. Analysen visar att då eleverna stannar i obestämbarheterna ges de möjlighet att utforska och förhandla bilderbokens olika tolkningsmöjligheter. I planeringsskedet tänkte vi forskare att filmaffischen, som eleverna gjorde med utgångspunkt i bilderboken, var en öppen uppgift, som inbjöd till samtal om olika tolkningsmöjligheter. Det gjorde den förvisso, men uppgiften blev samtidigt i viss mån paradoxal. Vi förbisåg det faktum att det var en uppgift som tvingade eleverna att slå fast en tolkning – något av en omöjlighet i förhållande till det obestämbara. Derrida uttrycker det så här: ”But at the moment of the undecidable, decision is not possible, either” (Derrida, 2002, s. 31).

Ett flertal forskare har på senaste tid påtalat värdet av obestämbart och oförutsägbarhet i litteraturundervisningen, bland annat genom värdet av att uppehålla sig i ett icke-vetande (Lindell, 2020) och att uppehålla sig i en oangenäm form av ovisshet och inte hasta sig fram till en tanke om textens budskap (Borsgård, 2021). Harstad (2018), å sin sida, diskuterar svårigheten i att på förhand bestämma elevers möte med litteraturen, vilket blev tydligt också i den här studien. Med de ingångar vi valde var vi måna om att inte styra elevernas tolkning mot det som vi ansåg vara obestämbart, utan överraskades tvärtom av vad eleverna uppehöll sig vid och vad som för dem blev obestämbart. Samtidigt är vi medvetna om att det kan finnas utmaningar med att upprätthålla sig i obestämbart i dagens litteraturklassrum, där det finns tydligt utskrivna kunskapskrav, strikta tidsramar och andra yttre faktorer som ger inramningen för verksamheten.

Inom litteraturdidaktisk forskning i Norden har det, som vi nämnde i inledningen, funnits ett intresse för komplexa och utmanande skönlitterära texter i litteraturundervisningen. Med den här studien visar vi på hur bilderboken kan fungera som en sådan komplex text i litteraturundervisningen. Genom att tänka med de teoretiska begreppen obestämbart och förhandling, och empiriskt utforska hur ungdomarna förhandlar med obestämbart i texten, bidrar studien även till diskussionen om betydelsen av att upprätthålla sig i obestämbart i litteraturundervisningen. Artikeln visar hur möten med komplexa texter ger utrymme till förhandling om olika tolkningar, utrymme att pröva sig fram, att skifta positioner – att möta det obestämbara.

Tack

Tack till Lilla Piratförlaget för tillstånd att publicera uppslag ur *Hemma hos Harald Henriksson*. Tack också till Högskolestiftelsen i Österbotten som finansierat Åkerholms arbete med denna artikel och till Aktiastiftelsen i Vasa och Svenska kulturfonden som bidragit med finansiering till forskningsprojekt *Complex Picturebooks in Secondary Literary Education*, som studien är en del av.

Om författarna

Katrina Åkerholm är doktorand i pedagogiska vetenskaper vid Åbo Akademi i Vasa, Finland och lärare i svenska och litteratur. Sitt forskningsintresse riktar hon mot komplexa bilderböcker i litteraturundervisningen med ungdomar.

Institutionsanknytning: Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier, Åbo Akademi i Vasa, PB 311, 65101 Vasa, Finland.

E-post: katrina.akerholm@abo.fi

Heidi Höglund är pedagogie doktor och universitetslektor i svenska och litteratur med didaktisk inriktning vid Åbo Akademi i Vasa, Finland. Hennes forskningsintressen berör litteraturdidaktik med, för tillfället, ett särskilt intresse för ungas (konstbaserade) tolkningsarbete, poesididaktik och litteraturdidaktiska perspektiv på bilderböcker.

Institutionsanknytning: Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier, Åbo Akademi i Vasa, PB 311, 65101 Vasa, Finland.

E-post: heidi.hoglund@abo.fi

Referenser

Augustpriset (u.å.). *Hemma hos Harald Henriksson*.

<https://www.augustpriset.se/bidrag/hemma-hos-harald-henriksson>

Beckett, S. L. (2018). Crossover picturebooks. I B. Kümmerling-Meibauer (Red.), *The Routledge companion to picturebooks* (s. 209–219). Routledge.

Biesta, G. J. (2019). *Undervisningens återkomst*. Natur & Kultur.

Borsgård, G. (2021). *Litteraturens mått: Politiska implikationer av litteraturundervisning som demokrati- och värdegrundsarbete* (Doktorsavhandling. Umeå universitet).

<http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1537278/FULLTEXT01.pdf>

Brandelius, U., & Dackenberg, C. (2018). *Hemma hos Harald Henriksson*. Lilla Piratförlaget.

Derrida, J. (2002). *Negotiations: Interventions and interviews 1971–2001*. Stanford University Press.

Gibson, M. (2010). Picturebooks, comics and graphic novels. *The Routledge Companion to Children's Literature*. Routledge.

Harstad, O. (2018). *Mot en mindre litteraturlærer. En fremskrivning av problemet om litteraturlærerens bliven* (Doktorsavhandling, Norges teknisk-naturvitenskaplige universitet).

https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/2582877/Ola%20Harstad_PhD.pdf

Heggernes, S. L. (2021). Intercultural learning through Peter Sis' *The Wall*: Teenagers reading a challenging picturebook. I Å.M. Ommundsen, G. Haaland & B. Kümmerling Meibauer (Red.), *Exploring Challenging Picturebooks in Education* (s. 163–182). Routledge.

Henkel, A. Q. & Johansen, M. B. (2012). Mangfoldige muligheder. Aktuelle temaer og tendenser i nyere billedbøger. I N. Christensen, A. Q. Henkel, & M. B. Johansen (Red.), *Billedbøger: En grundbog*. Dansk lærerforening.

Hibbing, A. N., & Rankin-Erickson, J. L. (2003). A picture is worth a thousand words: Using visual images to improve comprehension for middle school struggling readers. *The Reading Teacher*, 56(8), 758–770.

Höglund, H. (2017). *Video poetry: Negotiating literary interpretations. Students' multimodal designing in response to literature* (Doktorsavhandling, Åbo Akademi).

https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/143702/hoglund_heidi.pdf

Höglund, H. (2018). Att förhandla om tolkningar – performativa utrymmen i litteraturundervisningen. *Finsk Tidskrift* 7–8, 75–81. http://www.finsktidskrift.fi/wp-content/uploads/2019/06/FT_7-8_2018_web.pdf

Höglund, H., Nordenstam, A., Skarstein, D. & Heilä-Ylikallio, R. (2020). Kontextualisera, spegla, vidga och estetisera: Gymnasielärares litteraturdidaktiska infallsvinklar till Pajtim

- Statovcis roman *Min katt Jugoslaviën*. *Nordic Journal of Literacy Research*, 6(2), 74–90.
<http://dx.doi.org/10.23865/njlr.v6.2192>
- Höglund, H., & Rørbech, H. (2021). Performative spaces: Negotiations in the literature classroom. *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 21, 1–23.
<https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2021.21.02.07>
- Höglund, H., & Åkerholm, K. (under utgivning). Utrymme for det ubeståmbare: den komplekse billedboken i litteraturundervisningen. *Barnboken. Journal of Children's Literature Research*.
- Jackson, A. Y. (2017). Thinking without method. *Qualitative Inquiry*, 23(9), 666–674.
<https://doi.org/10.1177/1077800417725355>
- Jackson, A. Y., & Mazzei, L. A. (2012). *Thinking with theory in qualitative research: Viewing data across multiple perspectives*. Taylor & Francis.
- Johansen, M. B. (2015). ”Jeg har forstået den sådan, at den ikke skal forstås” – når 6.A. læser Franz Kafka. *Acta Didactica Norge*, 9(1), 1–20. <https://doi.org/10.5617/adno.1391>
- Johansen, M. B. (2018). Kunst som modstand – ansatser till en uafgørlighedspædagogik. I M. B. Johansen & D. Jørgensen (Red.), *Æstetik og pædagogik* (s. 237–258). Akademisk Forlag.
- Johansen, M. B. (2019). *Litteratur og dannelse: At lade sig berige af noget andet end sig selv*. Akademisk Forlag.
- Johansson, M. (2017). En litteraturundervisning som utmanar. I E. Bergh Nestlog & N. Larsson (Red.). *Svenska - ett kritiskt ämne: Svenskläraryrskrift 2016* (s. 66–76). Svenskläraryrskriften.
- Jönsson, M. (2019). Bilderboksläsning på högstadiet och gymnasiet: Hur bilderboken kan utveckla litteraturundervisningen. I Lindell & A. Öhman (Red.), *För berättelsens skull: Modeller för litteraturundervisningen* (s. 41–63). Natur & Kultur.
- Kümmerling-Meibauer, B. (2015). From baby books to picturebooks for adults: European picturebooks in the new millennium. *Word & Image*, 31(3), 249–264.
<https://doi.org/10.1080/02666286.2015.1032519>
- Lindell, I. (2020). Embracing the risk of teaching literature. *Educational Theory*, 70, (1), 43–55. <https://doi.org/10.1111/edth.12405>
- Lucy, N. (2004). *A Derrida Dictionary*. Blackwell Pub.
- Martinez, M., Roser, N., & Harmon, J. (2009). Using picture books with older learners. I K. D. Wood & W. E. Blanton (Red.), *Literacy instruction for adolescents: Research-based practice* (s. 287–306). Guilford Press.
- Massey, S. R. (2015). The multidimensionality of children's picture books for upper grades. *English Journal*, 104(5), 45–58.
- Myren-Svelstad, P. E. (2020). Det affektive møtet mellom tekst og lesar: Tre postkritiske inngangar til å velja skjønnlitteratur i morsmålsfaget. *Acta Didactica Norden*, 14(3), 1–18.
<https://doi.org/10.5617/adno.7811>
- Nikolajeva, M. (2000). *Bilderbokens pusselbitar*. Studentlitteratur.
- Nodelman, P. (1988). *Words about pictures: The narrative art of children's picture books*. University of Georgia Press.
- Ommundsen, Å. M. (2010). *Litterære grenseoverskridelser: Når grensene mellom barne- og voksenlitteraturen viskes ut*. (Doktorsavhandling, Universitetet i Oslo)
- Ommundsen, Å.M. (2016). Billedbøger mellem læsere. Kontroversielle billedbøger i Norge og Danmark. *Passage – Tidsskrift for Litteratur Og Kritik*, 31(75), 29–48.
<https://doi.org/10.7146/pas.v31i75.24164>
- Ommundsen, Å.M., Haaland, G., & Kümmerling-Meibauer, B. (2021). *Exploring Challenging Picturebooks in Education: International Perspectives on Language and Literature Learning*. Routledge.

- Pantaleo, S. (2012). Exploring grade 7 students' responses to Shaun Tan's *The Red Tree*. *Children's Literature in Education*, 43(1), 51–71. <https://doi.org/10.1007/s10583-011-9156-x>
- Pantaleo, S. (2014). Exploring the artwork in picturebooks with middle years students. *Journal of children's literature*, 40(1), 15–26.
- Sommervold, T. (2020). *Litterære lesemåter i ungdomsskolens litteraturundervisning: En studie av møter mellom ungdomslesere og bildebøker*. (Doktorsavhandling, Høgskolen i Innlandet. https://brage.inn.no/inn-xmli/bitstream/handle/11250/2656507/Sommervold_net.pdf
- St. Pierre, E., Jackson A. Y., & Mazzei, L.A. (2016) New Empiricisms and New Materialisms: Conditions for New Inquiry. *Cultural Studies ↔ Critical Methodologies*, 16(2), 99–110. <https://doi.org/10.1177/1532708616638694>
- Sundmark, B. & Ohlsson Jers, C. (2021). The challenge of creativity: Using picturebook sequencing for creative writing. I Å.M. Ommundsen, G. Haaland & B. Kümmerling-Meibauer (Red.), *Exploring Challenging Picturebooks in Education* (s. 229–245). Routledge.
- Svenska barnboksinstitutet (2019). *Bokprovning på Svenska barnboksinstitutet: En dokumentation. Årgång 2018: 27 mars–16 maj 2019*. <https://www.barnboksinstitutet.se/wp-content/uploads/2019/03/Dokumentation-2019.pdf>
- Sønneland, M. (2019a). Friction in fiction. A study of the importance of open problems for literary conversations. *L1 Educational Studies in Language and Literature*, 19, 1–28. <https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2019.19.01.07>
- Sønneland, M. (2019b). *Teksten som problem: En studie av litterære samtaler i ungdomsskolen*. (Doktorsavhandling, Universitetet i Stavanger). https://uis.brage.unit.no/uis-xmli/bitstream/handle/11250/2630411/Soenneland_Margrethe_PhD.pdf
- Sønneland, M., & Skaftun, A. (2017). Teksten som problem i 8A: Affinitet og tiltrekningskraft i samtaler om «Brønnen». *Acta Didactica Norge*, 11(2), 1–20. <https://doi.org/10.5617/adno.4725>
- Taylor, C. A. (2018). Edu-crafting posthumanist adventures in/for higher education: A speculative musing. *Parallax*, 24(3), 371–381. <https://doi.org/10.1080/13534645.2018.1496585>